

Språkhandlingar og språkhandlingsverb

Ein semantisk analyse av nokre direktive språkhandlingsverb i norsk og engelsk

Av *Tor Arne Haugen* og *Kjetil Myskja*

Det primære målet med denne artikkelen er å analysere tydingsinnhaldet i ein del sentrale direktive språkhandlingsverb i norsk, med eit sideblikk til engelsk. Eit viktig utgangspunkt er såleis at tyding er mogleg å eksplisiterast, og vi nyttar det semantiske metaspråket *Natural Semantic Metalanguage* (NSM) i eit forsøk på å eksplisiterast metaspråklege representasjonar av dei semantiske strukturane. Det blir argumentert for at eit slikt metaspråk kan vera eit godt verktøy både for å få fram semantiske skilnader i einskildspråk og mellom ulike språk. I tillegg blir tilhøvet mellom språkhandlingar og språkhandlingsverb problematisert.

1 Innleiing

Språkhandlingar og språkhandlingsverb har vore eit viktig fokus i språkfilosofi og pragmatikk i alle fall sidan Austin (1962). Språkhandlingsverb er verb som beskriv handlingar ein kan utføra gjennom språket, dvs. gjennom å seia noko, og vi skal her taka for oss språkhandlingsverb som beskriv det Searle (1979: 13) kallar direktive språkhandlingar, dvs. språkhandlingar som søker å få mottakaren til å utføra ei handling, slik som *be*, *kreve* og *oppfordre*. I den språkfilosofiske tilnærminga har ein naturleg nok vore mest oppteken av det som er mogleg å gjera med språk generelt, og ikkje av å beskriva tydinga til språkhandlingsverb i einskildspråk (jf. Searle 1969: 4; Wierzbicka 1987: 8). Searle (1969) skriv at: «We all know in one important sense what ‘cause’, ‘intend’, and ‘mean’ mean, but it is not easy to *state* exactly what they mean» (s. 14, uth. i original). Det er nett dette sistnemnde ein set seg føre i semantiske analysar med metaspråket *Natural semantic metalanguage* (NSM), sjå Goddard (2008, 2011); Goddard & Wierzbicka (1994, 2002, 2014); Wierzbicka (1972, 1996): Ein søker å beskriva tydinga til det enkelte verbet så eksplisitt som råd,

og til dette formålet nyttar ein eit restriktivt metaspråk beståande av om lag 60 semantiske grunneiningar.

Norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane er identifiserte i Haugen (2016), der dei einskilde grunneiningane òg blir diskuterte i høve til tidlegare identifiserte danske (Levisen 2012) og svenske (Goddard & Karlsson 2008) grunneiningar. I analysane her skal vi nytta bokmålssekspontane som grunnlag (sjå tabell 1), sidan det norske bruksmaterialet som blir analysert, er henta frå Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Eit anna mål med artikkelen er dermed å visa at NSM er eit godt verktøy for semantiske analysar også av norsk, og at metaspråket mogleggjer presise samanlikningar både mellom ulike ord og mellom ulike språk. For å visa det siste skal vi gjera samanlikningar med språkhandlingsverb i engelsk.

Det er særleg tre viktige prinsipp som ligg til grunn for NSM: (i) semantiske eksplikasjonar blir gjevne i form av reduktive parafraser der ein så langt som råd nyttar grunneiningar som (i alle fall til no) har vist seg umoglege å definera utan sirkularitet, (ii) grunneiningane er henta frå naturlege språk, slik at metaspråket er ei restriktiv miniutgåve av eit naturleg språk, og (iii) ein søker semantiske grunneiningar som det finst uttrykk for, i form av ord, morfem eller frasar, i alle naturlege språk.

Det er på ingen måte semje om at det i det heile er mogleg å eksplisera semantiske strukturar, slik ein freistar i NSM. Innendingar av denne typen er vanlege både frå formelle semantikarar og kognitive semantikarar, om enn på ulike grunnlag. Riemer (2006: 352) skriv at «it is not obvious that the task of understanding meaning – presumably the central task of semantic theory – should be identified so completely with that of providing explanatory definitions of individual words». Det er ikkje vanskeleg å vera samd med Riemer i dette, men det tyder ikkje at det å definera tydinga til ord og konstruksjonar ikkje er ein viktig del av semantiske analysar, noko Riemer heller ikkje er usamd i. Fodor et al. (1980: 268) skriv på den andre sida at «[i]t may well be that definition plays no serious role in theories of language and the world», og dei argumenterer for ein idé om at morfemisk enkle einingar er knytte til medfødde konsept som ikkje har nokon indre struktur, og som dermed heller ikkje lèt seg definera. Fodor (1998, 2008) har seinare forlate dei mest radikale hypotesane om medfødde konsept (jf. òg Laurence & Margolis 2015), men dette er likevel eit slående eksempel på det som etter vårt syn er ei undervurdering av den betydninga konvensjonelle kategoriar spelar i semantiske strukturar. Tydingsinnhaldet knytt til ord (også innanfor same tyd-

ingsområde) varierer mellom ulike språk, noko vi òg skal sjå døme på i analysane vi presenterer her, jf. også Wierzbicka (1996: 256). I likskap med Wierzbicka meiner vi òg at det er nyttig å freista å eksplisitera tyding. Det er ikkje dermed sagt at eksplikasjonar av typen vi finn i NSM, er representasjonar av nevrologisk eller psykologisk art; det vi kan seia, er at eksplikasjonane gjev oss eksplisitte *metaspråklege representasjonar* av ulike komponentar i den semantiske strukturen.

Vidare er det utvilsamt problematisk å finna fram til representasjonar som dekker all bruk av eit bestemt ord, noko som er eit viktig grunnlag for Geerarts' (2010: 127ff) kritikk av NSM, ein kritikk som har sitt utgangspunkt i kognitiv lingvistik. Som også Wierzbicka (1996: 240) argumenterer for, er det etter vårt syn likevel eit lite fruktbart utgangspunkt for semantisk forskning å rekna med a priori at semantiske strukturar ikkje er moglege å definera. Eksplikasjonsanalysar i eit avgrensa metaspråk gjev etter vår meining eit betre grunnlag for å diskutera både ulike brukstilfelle av einskilde ord i ulike kontekstar og ikkje minst skilnader mellom ord innanfor same tydingsområde, enn ein ville ha utan presise eksplikasjonar. Som vi skal sjå når vi kjem til dei konkrete eksplikasjonane i del 4, er NSM godt eigna til å analysera delvis overlappende semantiske strukturar, og sjølv om eksplikasjonane ikkje dekker all bruk av eit bestemt ord, kan ein gjennom korpusstudiar av faktisk bruk syta for at eksplikasjonane dekker den mest typiske bruken.

Etter vårt syn har semantisk analyse alltid eit tolkande aspekt, og gjennom definisjonar blir desse tolkingane eksplisitte og lettare gjenstand for kritisk gransking; gjennom eksplikasjonane trer dei ulike komponentane i den semantiske strukturen tydelegare fram, og definisjonsforsøka har såleis òg stor praktisk verdi i sjølve analysen. For ein meir detaljert diskusjon av det vitskaps-teoretiske grunnlaget til NSM viser vi til Haugen (2016).

Dei semantiske grunneiningane ein opererer med i NSM, er identifiserte ved prøving og feiling gjennom mange år, og inventaret av einingar har gått gjennom mange revisjonar, jf. Goddard (2011: kap. 12). Ein skal vera varsam med å fastslå at dei semantiske grunneiningane er universelle; dei er identifiserte i over 30 språk frå ulike språkfamiljar (Goddard & Wierzbicka 2014a, 2014b), men dette er sjølv sagt eit for lite grunnlag til at ein kan seia noko sikkert om dette. Det som likevel er klart, er at ein har eit godt grunnlag for å samanlikna semantiske strukturar mellom dei språka der ein har identifisert einingane, og eit metaspråk av denne typen er òg eit godt verktøy for å analysera tydingsinnhald i einskildspråk.

Nomen	JEG, DU, NOEN (PERSON), NOE~TING, ¹ FOLK, KROPP
Relasjonelle nomen	TYPE, DEL
Determinativ	DENNE, DEN SAMME, ANNEN
Kvantorar	ÉN, TO, MYE~MANGE, LITE~LITT~FÅ, NOEN, ALL
Evaluerande adjektiv	GOD~BRA, FÆL~ILLE~VOND
Beskrivande adjektiv	STOR, LITEN
Mentale predikat	TENKE, VITE~KJENNE, VILLE HA~VILLE, FØLE, SE, HØRE
Tale	SI, ORD, SANN
Handlingar, hendingar, rørsle, kontakt	GJØRE, HENDE~SKJE, RØRE SEG, RØRE (VED)
Plassering, eksistens, spesifisering, tilhørsle	VÆRE (ET STED), DET ER~DET FINNES, VÆRE (NOEN/NOE), VÆRE (NOENS)
Liv, død	LEVE, DØ
Tid	NÅR~TID~TIDSPUNKT~GANG, NÅ, FØR, ETTER, LENGE, EI KORT STUND, EI STUND, ØYEBLIKK
Rom	DER~HVOR~STED, HER, OVER, UNDER, LANGT~LANGT UNNA, NÆR, SIDE, INNI
Logiske konsept	IKKE, KANSKJE, KAN, FORDI~PÅ GRUNN AV, HVIS
Forsterkarar	VELDIG, MER~FLERE~TIL
Likskap	SOM~SLIK SOM~MÅTE

Tabell 1: Semantiske grunneiningar, eksponentar i bokmål (Haugen 2016).

Goddard & Wierzbicka (2014b: kap. 7) peikar på eit problem med mange studiar av språkhandlingar og språkhandlingsverb, nemleg at ein i interspråklege studiar i for stor grad legg engelske kategoriar til grunn som «nøytrale» kategoriar i analysane. Ein handsamar t.d. engelske språkhandlingsverb (eller nominaliseringane deira) både som verb i einskildspråket engelsk og som namn på universelle språkhandlingar. Dette problemet skal vi taka for oss i del 2. I del 3 diskuterer vi dei ulike tydingskomponentane til språkhandlingsverb generelt og direktive verb spesielt, med vekt på eksplikasjonsmalane (*templates*) ein nyttar i NSM, før vi presenterer analysane av dei norske verba i del 4. I del 5 gjer vi nokre samanlikningar med engelske språkhandlingsverb, før vi summerer opp og konkluderer i del 6.

2 Språkhandlingar versus språkhandlingsverb

Som nemnt i innleiinga har ein i den språkfilosofiske tradisjonen vore mest oppteken av språkhandlingar generelt snarare enn språkhandlingsverb i einskildspråk, noko som følgjer naturleg av at språkfilosofiens fokus er kva som er

1. Einingar med «~» er såkalla alloleksar, dvs. kontekstuelle variantar av den same grunneininga, sjå t.d. Goddard & Wierzbicka (2014a).

mogleg med språk i det heile. Samstundes har språkfilosofiske tilnærmingar til språkhandlingar, med Austin (1962) og Searle (1969, 1979) som pionerane, eit angloamerikansk utgangspunkt, og ein har gjerne nytta engelske språkhandlingsverb og nominaliseringar av slike som namn på «universelle språkhandlingar». Searle (1969: 66) opererer til dømes med *request*, *assert*, *question*, *thank*, *advise*, *warn*, *greet* og *congratulate* som namn på typar av språkhandlingar. Det same kan seiast om mange seinare tilnærmingar til språkhandlingar. Sadock (2006) skriv at det kan henda er overraskande at etnografiske studium og diskursanalysar ikkje har spelt noka viktig rolle for språkhandlingsteori, men at det likevel er slik. Også i Huang (2014) si framstilling blir engelske kategoriar nytta som om dei er merkelappar for allmenne fenomen. Han seier rett nok at mange språkhandlingar, og då særleg institusjonaliserte språkhandlingar, er kulturspesifikke, men utgangspunktet for diskusjonen er like fullt i kva grad språkhandlingar i andre kulturar svarar til engelske merkelappar som t.d. *promise* (jf. Huang 2014: 151). Dette blir òg tydeleg når han slår fast at nyare forskning har vist at

there is indeed an extensive cross-linguistic/cross-cultural variation in directness/indirectness in the expression of speech acts, especially in that of FTAs [face-threatening acts] such as apologies, complaints, and requests, and that these differences are generally associated with the different means that different languages utilize to realize speech acts (Huang 2014: 160).

Måten dei blir utførte på, kan altså variera, men det blir ikkje problematisert i kva grad kategoriar som *request* og *complaint* er gyldige på tvers av språk.

Searle (1979: ix) understrekar at ein ikkje må blanda språkhandlingsverb i einskildspråk med generelle språkhandlingar, og han grunnjev dette m.a. med at mange språkhandlingsverb kan nyttast til å utføra mange typar av språkhandlingar. I tillegg meiner han at verb som t.d. *announce*, *hint* og *insinuate* ikkje er å sjå som namn på språkhandlingar, men snarare beskriv ulike måtar å utføra ulike typar av språkhandlingar på. Searle gjev ikkje noko døme på dette, men å *hint*a om noko kan t.d. både vera eit trugsmål og ein lovnad, og *hint*a beskriv ein implisitt måte å utføra ei slik språkhandling på. Ifølgje Searle (1979: ix) er det å blanda saman språkhandlingsverb og språkhandlingar «the single most common mistake in speech act theory», og han argumenterer for at språkhandlingar er:

natural conceptual kinds, and we should no more suppose that our ordinary language verbs carve the conceptual field of illocutions at its semantic joints than we would suppose that our ordinary language expressions for naming and describing plants and animals correspond exactly to the natural biological kinds (Searle 1979: ix–x).

Å sjå språkhandlingar som universelle og naturlege storleikar har vorte kritisert av forskarar innanfor NSM (jf. Goddard 2011: kap. 5; Goddard & Wierzbicka 2014b: kap. 7; Wierzbicka 1987, 2003), og etter vårt syn med god grunn: «Concepts such as ‘promise’, ‘thank’, ‘apologize’ or ‘cancel’ derive from English and reflect the point of view of a native speaker of English. They are not language-independent and culture-independent theoretical tools» (Wierzbicka 1987: 10).

Som vi skal sjå i del 4 og 5, er det òg slik at ulike språk deler opp det Wierzbicka (1987: 10) kallar «the universe of speech acts» på ulike måtar, og dermed blir det problematisk å nytta engelske verb som språknøytrale merkelappar på ulike språkhandlingar: «To decompose the verb *order* into its semantic components is the same thing as to analyse the illocutionary force of the speech act ‘order’ (pace Searle 1979)» (Wierzbicka 2003: 202). Med andre ord kan ein ikkje skilja mellom ei beskriving av det engelske verbet *order* og ei beskriving av den språkhandlinga dette verbet beskriv; dette er eitt og det same, og det siste er ikkje meir universelt enn det første. Dette tyder likevel ikkje at ein ikkje kan operera med typar av språkhandlingar som er uavhengige av språkhandlingsverb i einskildspråk; det problematiske er å *definera* typar av språkhandlingar med grunnlag i språkspesifikke verb. For å unngå dette treng vi eit semantisk metaspråk av den typen NSM stiller til rådvelde.

Lat oss, som eit eksempel, taka for oss Searles (1969: kap. 3) klassiske analyse av språkhandlinga ‘promise’, der det ikkje alltid er lett å sjå skilnaden mellom denne og det engelske verbet *promise*. Tydelegast kjem skilnaden fram når Searle hevdar at verbet *promise* kan nyttast i ei ytring utan at ein utfører språkhandlinga ‘promise’. Dersom ein t.d. seier til ein lat student at «If you don’t hand in your paper in time I promise you I will give you a failing grade in the course», har ein ifølgje Searle ikkje utført språkhandlinga ‘promise’, men snarare språkhandlinga ‘warning’ eller moglegvis ‘threat’. Det som skjer her, er etter vårt syn at den ytringa ein rapporterer om, betre kan beskrivast med den konvensjonelle tydinga til det engelske verbet *warn* (eller *threaten*) enn med tydinga til verbet *promise*. Det er ingen grunn til å skilja mellom ei beskriving av tydingsinnhaldet til verbet *promise* og ei beskriving av språkhandlinga ‘promise’.

Searle søker òg å avgrensa språkhandlinga 'promise' ved å nemna andre liknande språkhandlingar. Vi har med andre ord eit tilfelle av det Wierzbicka (1987) kallar å *alludera til tyding* heller enn å eksplisera tydinga. Etter vårt syn må ein avgrensa ulike typar av (generelle) språkhandlingar frå kvarandre gjennom andre middel enn å kontrastera dei mot andre språkspesifikke språkhandlingsverb (eller nominaliseringar av slike). Dersom vi søker å avgrensa ein type språkhandling, som t.d. 'promise', gjennom termar for andre nærskylde språkhandlingar, endar vi snart opp i ein infinitt regress som berre kan unngåast dersom vi har eit metaspråk med semantiske grunneiningar som vi ikkje definerer. Ifølgje Searle (1969: 60) er det essensielle trekket ved språkhandlinga 'promise' at talaren «S intends that the utterance of T will place him under an obligation to do A». Denne tydingskomponenten er sjølvsagt heilt avhengig av korleis vi skal forstå *obligation*, som både er spesifikt engelsk, og som er eit omgrep som er minst like komplekst som *promise*, jf. Goddard (2011: 137). Andre døme på dette problemet har vi når Searle (1969: 66) analyserer ein viktig komponent i *question* som «an attempt to elicit [...] information», eller ein viktig komponent i *thank* som «an expression of gratitude or appreciation».

Med engelske eksponentar for dei semantiske grunneiningane i NSM foreslår Goddard & Wierzbicka (2014b: 166) derimot at det engelske verbet *promise* kan eksplikerast slik:

- (1) *X promised Y (to do A) at that time.*
- a. someone X said something to someone else Y at that time
this someone wanted something to happen because of it
  - b. this someone said something like this:
«I want you to know that I will do this (A) after this time
I want you to know that I think about it like this: 'I can't not do it,
if I don't do it, this will be very bad'»
  - c. this someone said it like someone can say something like this to someone else
when this someone thinks like this:
«I know that this someone wants me to do this
I know that this someone can think that I won't do it
I don't want this someone to think like this»

Vi skal koma tilbake til fleire detaljar og tilhøvet mellom dei ulike komponentane (markerte med små bokstavar) i eksplikasjonen i neste del. I første omgang er det viktigaste poenget at eksplikasjonen utelukkande inneheld semantiske grunneiningar, med unntak av språkspesifikke grammatiske ord som *at* og *to*. Måten denne grammatiske informasjonen blir uttrykt på, vil

variera frå språk til språk. Elles er det berre engelske eksponentar for dei 65 einingane frå tabell 1 som er med, og vi oppnår såleis ein analyse der dei ulike tydingskomponentane er eksplisitt gjevne i eit metaspråk av enkle termar, som det finst eksponentar for i ei rekkje språk frå ulike språkfamiliar.

Vi observerer at heller ikkje eksplikasjonen i (1) dekkjer den bruken av verbet *promise* som Searle (1969) problematiserte (jf. ovanfor), der verbet blir brukt i ei ytring der ein set fram ei åtvaring eller eit trugsmål, og vi ser òg at det er den tredje lina i komponent (c) i eksplikasjonen som er problemet: Når vi lovar noko, er det vanlegvis slik at det vi lovar bort, er noko vi går ut ifrå at den vi lovar det til, ønskjer. Resultatet av dei to analysane ser ut til å vera at beskrivinga av den typiske språkhandlinga 'promise' fell saman med beskrivinga av det konvensjonelle innhaldet til verbet *promise*. Det er difor grunn til å stilla spørsmål ved skiljet mellom dei typane av språkhandlingar som ein viser til gjennom merkelappar som *request*, *assert*, *question*, *thank*, *advise*, *warn*, *greet* og *congratulate*, og innhaldet til desse verba i engelsk.

Likevel er det, som vi var inne på over, ikkje nødvendig å hella ut barnet med badevatnet. Ein kan godt operera med meir generelle typar av språkhandlingar, som direktiv og kommissiv (Searle 1979), men det vil då vera ein stor fordel om ein kan definera desse gjennom eit nøyte avgrensa semantisk metaspråk av den typen NSM stiller til rådvelde.

3 Tydingskomponentar og eksplikasjonsmal

Fokuset i denne undersøkinga er det Searle (1979: 13) kallar direktive språkhandlingar, og med utgangspunkt i eksplikasjonsmalen som blir foreslegen av Goddard & Wierzbicka (2014: kap. 7), kan vi, med norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane, seia at mange av verba som blir handsama under merkelappen «direktive», har følgjande felles tydingskomponentar:

- (2)   noen X sa noe til noen annen Y på det tidspunktet
       X ville at noe skulle skje på grunn av det
       X sa noe slikt som dette:
           «jeg vil at du gjør dette (A)»

Variablane i eksplikasjonen står høvesvis for sendaren det blir rapportert om (X), mottakaren (Y), og den handlinga talaren ville at mottakaren skulle utføra (A), og saman med den semantiske grunneininga SAY er desse komponentane kjernen i eksplikasjonar av direktive verb; det sentrale er at sendaren, gjennom

å seia noko, freistar å få mottakaren til å gjera noko. Engelske verb som *order*, *tell* og *ask* og norske verb som *be*, *krevja* og *beordra* vil alle falla inn under eksplikasjonen i (2), som dermed kan nyttast som definisjon på ein type av språkhandlingar som er meir generell enn dei språkhandlingane som blir beskrivne av dei enskilde verba.

For å kunna seia noko om kva som skil ulike verb av denne typen frå kvarandre, må ein sjølvsagt bygga ut eksplikasjonane, og Goddard & Wierzbicka (2014b: 160) foreslår følgjande generelle eksplikasjonsmal for språkhandlingsverb, her gjengjeven med norske eksponentar for dei semantiske grunneiningane:

- (3) *noen X ___ noen Y (t.d. beordra, foreslo, spurte, unnskylda, ...)*
a. noen X sa noe til noen annen Y på det tidspunktet	LESIKO-SYNTAKTISK
(denne noen ville at noe skulle skje på grunn av dette)	RAMME
b. denne noen sa noe slikt som dette:	DIKTUM
« ___ »	
c. denne noen sa det slik som noen kan si noe slikt som dette	TILSYNELATANDE
til noen annen når denne noen tenker slik som dette:	MENTAL TILSTAND
« ___ »	

Goddard (2010: 469) definerer ein eksplikasjonsmal (*semantic template*) som «a structured set of component types shared by words of a particular semantic class—often applicable across many languages». Lat oss sjå nærare på dei ulike komponentane i eksplikasjonsmalen i (3).

Den første komponenten er den leksiko-syntaktiske ramma. Denne er knytt til den semantiske grunneininga SAY, som er den sentrale eininga i alle eksplikasjonar av språkhandlingsverb. Det er ein viktig hypotese at grunneiningane også har visse kombinatoriske moglegheiter som òg er felles for ulike språk. For eininga SAY reknar Goddard & Wierzbicka (2014b: 159) med følgjande rammer:

(4) I SAY: « ___ »	[performative frame]
someone SAYS: « ___ »	[direct speech frame]
someone SAYS something	[minimal frame]
someone SAYS something to someone	[addressee frame]
someone SAYS something about something/someone else	[locutionary topic frame]
someone SAYS (some) words to someone else	[directed words frame]
someone SAYS something (not) with words	[verbal means frame]

For direktive språkhandlingsverb er det mottakarramma (addressee frame) som blir nytta ved deskriptiv bruk av verba, for performativ bruk er det den performative ramma.

Den andre komponenten, (b) i (3), er det som blir kalla *diktum* (frå latin: 'det som blir sagt'), og som inneheld bodskapen til sendaren. Eit viktig poeng her er at dette blir formulert i første person. Det intensjonelle innhaldet i bodskapen knytt til eit språkhandlingsverb har eit førstepersonsperspektiv som ikkje kan reduserast til eit tredjepersonsperspektiv; det subjektive kan ikkje reduserast til noko objektivt, og Wierzbicka (2003: 162ff) argumenterer for at rapportar om språkhandlingar, dvs. deskriptiv bruk av språkhandlingsverb, er meir kompleks enn performativ bruk. I dette ligg det at indirekte tale er meir kompleks enn direkte tale: «To describe the meaning of illocutionary forces in a third-person format is tantamount to deriving direct discourse from indirect discourse» (Wierzbicka 2003: 163). Tak følgjande eksempel:

- (5) a. Eg utfordrar deg til duell!
b. Han sa at han utfordra meg til duell.

Sidan ytringa i (5b) er ein rapport om ytringa i (5a), er argumentet at ytringa i (5a) er ein komponent i ytringa i (5b), og dermed mindre kompleks.

Vi har allereie sett eit døme på ein eksplikasjon av eit språkhandlingsverb i deskriptiv bruk, nemleg *promise* i (1). Vi kan no kontrastera denne eksplikasjonen med ein eksplikasjon av performativ bruk av det same verbet (Goddard & Wierzbicka 2014b: 166):

- (6) *I promise to do A.*
a. I say this to you now:
    «I want you to know that I will do this (A) after this time
    I think about it like this: I can't not do it,
    if I don't do it, this will be very bad»
b. I know that you want me to do this
c. I know that you can think that I won't do it
d. I don't want you to think like this

Som kjent er performativ bruk avhengig av at subjektet er i 1. person, og at verbalet er i presens. For å letta samanlikninga med eksplikasjonen av den deskriptive bruken har vi nytta tilsvarende bokstavar for dei ulike komponentane som i (1). Til skilnad frå den deskriptive bruken av verbet manglar den performative bruken den rapporterende leksiko-syntaktiske ramma. Ved performativ

bruk blir diktumet og haldninga til talaren direkte kommunisert på ytringstidspunktet.

Dette fører oss over til den siste komponenten, (c), som i eksplikasjonen av den deskriptive bruken av verbet i (1) beskriv den haldninga som ein går ut frå at sendaren har, og som det blir rapportert om. Ved performativ bruk blir også haldninga uttrykt der og då. Handlingskomponenten er svært viktig for å eksplisera skilnader mellom ulike språkhandlingsverb. Mange direktive språkhandlingsverb skil seg t.d. frå kvarandre særleg gjennom den haldninga som blir tilskriven sendaren det blir rapportert om. Dette skal vi koma tilbake til i neste del. Eit viktig spørsmål vi må gå inn på først, er korleis det i det heile er mogleg å beskriva andres subjektive mentale tilstandar og haldningar.

Når vi utfører språkhandlingar, er det subjektive ønske og haldningar som kjem til uttrykk, og spørsmålet blir då korleis vi kan beskriva noko som i siste instans berre finst inne i hovudet til den enkelte. Med andre ord: Korleis kan vi beskriva andres sinn? Vi kan ikkje vita sikkert kva for haldningar talarar som nyttar bestemte språkhandlingar, faktisk har, og det er heller ikkje dei faktiske haldningane som er viktige for den semantiske beskrivinga:

Semantics is not concerned with people's 'real' (as opposed to conveyed) intentions and assumptions. The task of speech-act analysis consists in modelling in explicit and verifiable formulae the attitudes that people convey in speech by conventional linguistic means [...] The task of semantics in general consists in modelling in explicit and verifiable formulae the meanings which people convey in speech (again, by conventional linguistic means). (Wierzbicka 2003: 165)

Som nemnt i innleiinga er det ikkje alle semantikarar som meiner det er semantikkens oppgåve å seia noko om intensjonelt innhald, men dersom ein vil beskriva språkhandlingsverb, kjem ein ikkje utanom dette. Også språkhandlingsverb er knytte til konvensjonelt tydingsinnhald, og det er dette vi skal freista å eksplisera. Sjølv om Searle (1969) har eit anna syn på tilhøvet mellom språkhandlingar og språkhandlingsverb enn Wierzbicka, gjer han mykje av det same poenget som Wierzbicka i sitatet over når han seier at ein godt kan utføra ei språkhandling utan at ein har ein intensjon om å oppfylla henne: «the speaker takes responsibility for having the intention rather than stating that he actually has it» (Searle 1969: 62). Overført til eit språkhandlingsverb kan vi seia at det er den konvensjonelle tydinga til språkhandlingsverket som gjev talaren ansvaret for å ha uttrykt denne tydinga, og dette gjeld uansett om yt-

ringa er oppriktig eller ikkje. NSM har elles det til felles med andre greiner av kognitiv lingvistikk at ein ikkje reknar med noko skarpt skilje mellom semantikk og pragmatikk (jf. diskusjonen i Wierzbicka 2003: 15ff), og som vi skal sjå i neste del, er også språkhandlingsverb knytte til konvensjonelt tydingsinnhald.

4 Nokre direkte språkhandlingsverb i norsk

Ein sentral komponent som skil dei direkte verba frå kvarandre, er kva for ein type respons ein ventar seg, jf. også Croft (1994: 471), som reknar skiljet mellom verbal og ikkje-verbal respons og det han kallar «[d]egree of expected response» og «[e]xplicitness of the solicitation of a response» som tre av dei viktigaste komponentane i ein kognitiv modell av språkhandlingar. Dei direkte språkhandlingsverba skil seg frå kvarandre med omsyn til kor sikker talaren er på at den handlinga ho bed om, vil bli utført, og vi har valt ut verb som plasserer seg på ulike stader på denne skalaen. Det finst sjølvsagt mange andre direkte verb som hadde vore interessante å ha med, men vi måtte gjera eit utval. Dei verba som er inkluderte, er lista i tabell 2.

<i>be</i>	<i>overtale</i>	<i>kreve</i>
<i>spørre</i>	<i>oppfordre</i>	<i>beordre</i>
<i>tryggle</i>	<i>anbefale</i>	<i>kommandere</i>
<i>tigge</i>	<i>foreslå</i>	

Tabell 2: Direktive språkhandlingsverb inkluderte i analysen.

Eksplikasjonane i denne undersøkinga bygger på tolkingar av autentiske eksempel frå Leksikografisk bokmålskorpus. For kvart av dei elleve norske verba som er inkluderte i undersøkinga, er 200 tilfeldige konkordanselinjer gjennomgått i kartlegginga.

Verbet *be* ser ut til å vera det verbet som er mest nøytralt med omsyn til kor sikker talaren er på at handlinga vil bli utført, i den forstand at dette verbet kan nyttast både i situasjonar der talaren har ei klar forventning om dette, som i (7a–b) under, og der ein har ei meir audmjuk haldning (8a) eller snarare uttrykker ein invitasjon (8b). I valenskonstruksjonar der mottakarleddet er nemnt, finn vi dette verbet helst med eit ledd innleidd av preposisjonen *om* (7a–c). I tillegg kan *be*, til skilnad frå alle dei andre verba i undersøkinga, òg taka objektsinfinitiv (7d–e):

- (7) a. Jeg ber dem om å skaffe meg en advokat til den innledende etterforskningen (LBK)
 b. Jeg søkte uføretrygd og ba kommunen om et varig tilrettelagt botilbud (LBK)
 c. Må man virkelig gå aktivt ut og be dem om å gjøre noe (LBK)
 d. han ba oss holde søndagen hellig (LBK)
 e. Da jeg hadde time hos henne mandag morgen, gav hun meg behandling og bad meg skaffe meg et ryggkorsett (LBK)

Invitasjonstydinga er særleg knytt til valenskonstruksjonen der mottakarleddet står saman med eit lokalt adverbial som seier noko om kvar mottakaren blir invitert, og *be* må reknast som språkhandlingsverb også i valenskonstruksjonen i (8b):

- (8) a. jeg ber så pent, for jeg har ikke penger til drosje (LBK)
 b. Han har bedt meg på kino i kveld (LBK)

I eksplikasjonen under har vi freista å taka høgde for at *be* er kompatibelt med ulike haldningar hjå sendaren:

- (9) *X ba Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «jeg vil at du gjør dette (A)»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det»

Det ein rapporterer om når ein nyttar verbet *be* direktivt, er altså at talaren tenkte at mottakaren kanskje ville utføra ei handling fordi sendaren sa det ho gjorde.

Som nemnt i innleiinga er den enkle premissen ein går ut ifrå i NSM-analysar av semantisk struktur, at ord og konstruksjonar gjev oss tilgang til tyding, og at tydinga kan eksplikerast. Målet med ein eksplikasjon som den i (9) er at han skal dekkja tydinga til verbet i så mange brukstilfelle som råd, samstundes som han gjer oss i stand til å skilja verbet frå andre verb. Det er eit viktig prinsipp at ein ikkje reknar med polysemi a priori, men i utgangspunktet freistar å koma fram til éin felles eksplikasjon. Berre når dette ikkje er mogleg, bør ein rekna med polysemi, jf. Goddard (2011: 42) og Wierzbicka (1996). Den tydinga som er eksplisert i (9), er meint å dekkja tydinga til språkhandlings-verbet *be*, men ikkje til varianten av verbet knytt til religiøs bøn. Den sistnemnde varianten er knytt til andre valenskonstruksjonar enn språkhandlings-verbet; døme som *De ber til Gud* (NP *be til* NP) og *De ba hele kvelden*

(NP *be* Adv_{TID}) beskriv ikkje typiske direktive språkhandlingar, sidan ein ikkje nødvendigvis bed om ei handling i vanleg forstand; bøn behøver ikkje innebera at ein seier noko, og mottakar i slike tilfelle er ikkje ein annan person (eller ei gruppe). Den varianten av *be* vi er ute etter, er knytt til andre valenskonstruksjonar, jf. (7) og (8).

Vidare freistar eksplikasjonen i (9) å beskriva ein prototypisk situasjon der verbet *be* blir nytta. Som Wierzbicka (1996: 161) peikar på, treng det ikkje å vera nokon motsetnad mellom prototypekategoriar og presise eksplikasjonar dersom eksplikasjonane ikkje er avgrensa til «objektive» semantiske komponentar. Berre gjennom t.d. å seia noko om korleis ein person som utfører den handlinga som blir beskriven gjennom *be*, typisk tenkjer, kan ein koma fram til eksplikasjonar som skil dette verbet frå andre språkhandlingsverb, jf. komponent (c) i eksplikasjonen i (9). Etter vårt syn er eksplikasjonar av denne typen òg kompatible med ein modell der ein går ut ifrå at valenskonstruksjonar er abstraksjonar over eksemplar-representasjonar, jf. Haugen (2016), det vil seia at skjematisk valenskonstruksjonar oppstår gjennom generaliseringar over spesifikke brukstilfelle som blir lagra i minnet. Det våre eksplikasjonar freistar å beskriva, er tydinga verba har i visse skjematisk valenskonstruksjonar der dei blir brukte.

Lat oss så sjå nærare på fleire direktive språkhandlingsverb. Verbet *spørre* skil seg frå *be* ved at det har ein sentral informasjonskomponent; språkhandlinga som blir utført, er først og fremst at sendaren det blir rapportert om, formidlar eit ønske om at mottakaren skal seia noko om noko. Dette kjem òg fram syntaktisk gjennom at det typiske for *spørre* er at det blir brukt med indirekte spørjesetning som direkte objekt:

- (10) a. Jeg spør Chris om jeg får muligheten til å bygge min favorittbygning (LBK)
 b. han spurte den kvinnelige funksjonæren bak skranken om han kunne arbeide noe mer enn forutsatt (LBK)
 c. Du spør ham hva han har (LBK)
 d. En student spurte senere Einstein hva han ville ha gjort hvis ikke lyset hadde oppført seg som forutsagt (LBK)
 e. Layla spurte om far kunne fortelle et eventyr (LBK)

Med slik utfylling beskriv *spørre* som oftast reint informasjonssøkande handlingar, men det finst døme der ein med *spørre* rapporterer om ei handling der ein indirekte bed også om ei handling utover det å svara på spørsmålet, slik som i (10e).

Elles kan *spørre* òg, i likskap med *be*, nyttast med ein preposisjonsfrase med *om*:

- (11) a. Ingen spør deg om din tro eller dine motiver (LBK)
 b. Sunde spurte om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben (LBK)

I (11a) har vi ei rein informasjonssøkande handling, medan vi i valenskonstruksjonen i (11b) har ei beskriving av ei handling der sendaren bed mottakaren om å utføra ei handling utover å svara på spørsmålet. Samstundes ønskjer sendaren eit svar på om dette er mogleg, noko som er ein sentral tydingskomponent også ved slik bruk av *spørre*. Slike indirekte handlingssøkande handlingar kan òg beskrivast av konstruksjonar som *spørre om å få noe* og *spørre om hjelp til noe*, men også her er informasjonssøking ein viktig komponent.

Sidan den informasjonssøkande komponenten, som tilsvorar «B» i (12) under, alltid er til stades, meiner vi det er tilstrekkeleg med éin variant av det direkte *spørre* i norsk, og vi foreslår dermed eksplikasjonen i (12) for dette verbet, der eit indirekte ønske om ei handling utover svar på spørsmålet er fakultativ (vi kjem tilbake til ei samanlikning med det engelske *ask* i del 5). Ein annan komponent som skil *spørre frå be*, er at når ein *spør* nokon om noko, ventar ein som regel eit svar der og då, og i det minste eit svar som fortel om ein kan seia noko om saka eller ikkje, jf. «nå» i line 2 i komponent (b) og line 4 i komponent (c) i eksplikasjonen i (12) under. Når ein *ber* nokon om noko, kan den handlinga ein ber om, derimot gjerne utførast på eit seinare tidspunkt.

- (12) *X spurte Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «jeg vil at du sier noe B om noe A nå
     jeg vet ikke B om A, jeg vil vite
     (jeg vil at du gjør dette (A)
     jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite)»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «Y kan kanskje si noe B om A
     etter jeg sier dette sier Y kanskje B om A fordi jeg sier det
     hvis Y ikke kan si B om A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg kan ikke si B om A'
     (etter jeg sier dette, gjør Y kanskje A fordi jeg sier det)»

Samanlikna med *be* og *spørre* inneber *trygle* ein sterkare appell frå talaren si side, samstundes som ein signaliserer ei audmjuk haldning. Syntaktisk er

hovudmønsteret, når mottakaren er nemnd, at det ein bed om, blir uttrykt i ein PP med *om*:

- (13) a. Hun tryglet moren om å sende henne ekstra mat (LBK)
 b. Andre tryglet oss om et sterkere engasjement (LBK)
 c. Han hevdet selv at William Cody tryglet ham om å bli en del av truppen (LBK)

Verbet *trygle* signaliserer ei audmjuk haldning, jf. line 3 i komponent (b) i eksplikasjonen i (14) under. Sendaren går ikkje ut frå at mottakaren vil utføra den handlinga ho bed om, og ho signaliserer at det vil vera av stor verdi dersom mottakaren vil utføra handlinga. I tillegg er trygling noko som i dei fleste tilfelle har ei viss utstrekning i tid:

- (14) *X trygla Y om noe (A)*
 a. X sa noe til Y en stund på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «jeg vil at du gjør dette (A)
     jeg vet at du er noen som kan gjøre A
     jeg vet at du ikke gjør A hvis du ikke vil gjøre A
     det vil være veldig bra for meg hvis du gjør det
     jeg vil at du tenker på det»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A
     etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
     jeg vet ikke
     jeg vil vite
     det vil være ille for meg hvis Y ikke gjør A
     jeg vil at Y skal vite det»

Verbet *tigge* skil seg frå *trygle* for det første ved at det er mindre fokus på mottakaren. I bruksdata er det sjeldan ein mottakar blir nemnd ved *tigge*, og dette verbet inngår i fleire valenskonstruksjonar der mottakaren ikkje blir uttrykt, enn det *trygle* gjer. Ein tydeleg skilnad er det òg at mottakaren kan uttrykkast i ein PP som følgjer etter ein NP som uttrykker det det blir tigge om:

- (15) a. Midt ute på en høyslette måtte han tigge bensen av en hvit bonde (LBK)
 b. De aller mest elendige tigget småmynter fra dem som var litt bedre stilt (LBK)

Slike konstruksjonar er ikkje i bruk med *trygle*, som har meir fokus på mottakaren. Ved *tigge* er det òg helst overføring av ting det blir bede om, ikkje

handlingar som tenester i seg sjølv. Det er såleis langt meir konvensjonelt å *tigga om pengar* enn å *tigga om ei teneste*. Ein annan viktig skilnad er at ein gjerne kan *trygla* nokon om å ikkje gjera noko, men det er ikkje like konvensjonelt å *tigga* nokon om å ikkje gjera noko. *Trygle* er såleis meir knytt til handlingar i seg sjølv, og kan òg brukast i situasjonar der ein vil at mottakaren skal lata vera å gjera noko. Tigging er òg gjerne mindre emosjonelt enn trygling, og det er fullt mogleg å *tigge* utan å bruka ord:

- (16) *X tagg Y om noe (A)*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
  - b. X sa noe slikt som dette
X sa det kanskje ikke med ord:
«mange gode ting er dine
få ting av denne typen er mine
det er ille for meg at få ting av denne typen er mine
jeg vil at du tenker på dette
jeg vil at du gjør noe»
  - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«kanskje Y gjør A fordi jeg sier dette
jeg vet ikke»

Det durative aspektet og det appellative elementet vi såg ved *trygle*, er òg framtrekande i verbet *overtale*, men det kjenslemessige engasjementet er ikkje like sterkt som i *trygle*. *Overtale* er det einaste verbet i undersøkinga som er heilt umogleg å nytta performativt; ein overtalar ingen ved å seia t.d. *Jeg overtaler deg til å bli*, og til skilnad frå dei andre verba i undersøkinga har *overtale* ikkje noko diktum (jf. at komponent (b) manglar i eksplikasjonen i (18) under). *Overtale* beskriv elles gjerne ein prosess som er utstrekt i tid, og ein sentral komponent er at sendaren freistar å få mottakaren til å tenkja på noko på ein annan måte, noko sendaren håpar skal få mottakaren til å utføra den handlinga ho eller han ønskjer:

- (17) a. han overtalte meg til å sende telegrammet med ham (LBK)
b. vennene mine klarte å overtale dem til å la meg komme fram til hovedscenen (LBK)

Dette verbet har dermed ein komponent dei andre verba i undersøkinga manglar, jf. komponent (d) i eksplikasjonen i (18) under, nemleg ein komponent som seier noko om kva ytringa resulterer i av endring hjå mottakaren.

Ein føresetnad for at ein situasjon kan beskrivast med verbet *overtale*, er at mottakaren tenkjer annleis om det overtalinga gjeld.

Eit mottakarledd uttrykt i ein NP og ei handling uttrykt gjennom ein PP med *til* og infinitivkonstruksjon er den klart vanlegaste valenskonstruksjonen med dette verbet, og det utprøvande aspektet ved det å overtala kjem tydeleg fram om ein samanliknar med *oppfordre*: Ein kan *forsøke å overtale noen*, men ikkje *forsøke å oppfordre noen*. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *overtale*:

- (18) *X overtalte Y til noe (A)*
 a. X sa noe til Y en stund på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A
     jeg vil at Y tenker på dette (A) på en annen måte
     etter jeg sier noen ting vil Y kanskje gjøre A fordi jeg sier disse tingene
     jeg vet ikke
     jeg vil gjerne vite»
 d. etter at X sa noe til Y en stund tenkte Y på dette (A) på en annen måte slik X ville

Til skilnad frå *overtale* kan *oppfordre* godt nyttast performativt:

- (19) Jeg vil med dette oppfordre alle om å møte opp (LBK)

Når ein *oppfordrar* nokon til noko, er ein ikkje like oppteken av å få eit svar som når ein freistar å *overtala* nokon, og ei oppfordring er fullført i det ho er meddelt. Den vanlegaste valenskonstruksjonen er, som for *overtale*, ein konstruksjon der mottakarleddet blir uttrykt i ein NP og handlinga blir uttrykt i ein PP med *til* og infinitivkonstruksjon:

- (20) a. Han oppfordret meg til å gjøre noe mer med stoffet (LBK)
 b. Vi oppfordrer Rimi-Hagen til å tenke gjennom disse spørsmålene (LBK)

Ein viktig komponent i *oppfordre* er òg at sendaren vurderer den handlinga det blir oppfordra til, som ei god handling, jf. komponent (b) i eksplikasjonen i (21) under, og ei oppfordring inneber at ein er innforstått med at mottakaren ikkje vil utføra handlinga om ho ikkje vil sjølv, jf. komponent (c) i (21). I større grad enn ved *overtale* lèt ein eventuell respons vera opp til mottakaren:

- (21) *X oppfordra Y til noe (A)*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
  - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette (A)
det er bra hvis du gjør det»
  - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
jeg vet ikke
jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Dette er noko *oppfordre* har felles med verba *anbefale* og *foreslå*. Dette er dei to verba i undersøkinga som er minst appellerande, i den forstand at dei legg minst vekt på å overtyda mottakaren om at dei bør utføra handlinga; dei signaliserer snarare at det kan vera bra for mottakaren å utføra handlinga.

Anbefale og *foreslå* skil seg frå kvarandre gjennom at ein nyttar *anbefale* helst når ein veit at mottakaren ønskjer å gjera noko eller endra noko, og *anbefale* signaliserer i tillegg at sendaren påberopar seg kunnskap som er viktig for avgjerda til mottakaren:

- (22)
- a. Konsulenten kan ikke anbefale forlaget å utgi manuskriptet (LBK)
  - b. Jeg anbefaler dessuten mange av dem å ta tilskudd av magnesium (LBK)
  - c. Ellers vil jeg anbefale Teige at han ikke leser så mye om hva Mykle skrev om nattoget (LBK)

I (22a) veit t.d. konsulenten at forlaget vurderer å gje ut manuskriptet, men argumenterer mot dette i kraft av kunnskap om emnet. I (22b) er det (ut frå korpuskonteksten) ein lege som veit at pasienten ønskjer å betra helsa si, og som difor tilrår magnesiumtilskot. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *anbefale*:

- (23) *X anbefalte Y noe (A)*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
  - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vet at du vil gjøre noe på et tidspunkt etter dette
jeg vet mange ting om slike ting som dette
det kan være bra for deg hvis du gjør A»
  - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Foreslå skil seg syntaktisk frå *anbefale* ved at eit eventuelt mottakarledd ikkje blir uttrykt gjennom ein NP, men gjennom ein PP med *for* (jf. 24c), og i vårt materiale er eit mottakarledd sjeldsynt med *foreslå* samanlikna med *anbefale*. Elles vert handlinga, som ved *anbefale*, gjerne uttrykt gjennom ein infinitivskonstruksjon eller ei *at*-setning:

- (24) a. han foreslo å kjøre fram ammunisjon (LBK)
 b. Han foreslo at sykehuset burde skaffe inn ekstra klær til de syke (LBK)
 c. Jeg foreslo for tyskerne at de kunne gå fram i konduktørvognen og varme seg (LBK)

At *anbefale* er meir mottakarfokusert enn *foreslå*, kjem òg fram gjennom ein annan syntaktisk skilnad: Ved *anbefale* er det klart vanlegast at mottakarleddet blir følgt av ein infinitivskonstruksjon, slik som i (22a–b), og at mottakarleddet er underforstått subjekt for infinitiven. Det er med andre ord eit direkte samband mellom mottakaren og den handlinga som blir anbefalt. Med *foreslå* er det derimot vanlegare at mottakarleddet blir følgt av ei *at*-setning, og mottakaren har då ikkje nødvendigvis noko direkte med den handlinga som blir nemnt, å gjera:

- (25) Mor har selv foreslått for den sakkyndige at far kan følge c på en fritidsaktivitet (LBK)

I (25) er det t.d. slik at sendaren foreslår for mottakaren at ei handling blir utført på den måten som blir beskriven i *at*-setninga, utan at mottakaren er direkte involvert i den handlinga som blir beskriven. Språkhandlinga er såleis ikkje direkte knytt til handlinga i *at*-setninga, men går ut på å få mottakaren til å vurdere om noko kan skje på ein bestemt måte.

Ved *foreslå* er det ikkje nødvendigvis slik at sendaren går ut frå at mottakaren tenkjer å utføra ei handling, og sendaren påberopar seg ikkje nødvendigvis spesiell kunnskap. *Foreslå* liknar såleis meir på *oppfordre* enn på *anbefale*, men *foreslå* er meir forsiktig i oppmodinga enn *oppfordre*:

- (26) *X foreslo noe (A) for Y*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «det kan være bra hvis du gjør dette (A)
     det kan være bra for deg hvis du tenker på det»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det –
     jeg vet ikke
     jeg vet at Y ikke gjør A hvis Y ikke vil gjøre A»

Vi kjem no til den gruppa av verb som signaliserer størst grad av overtyding om at mottakaren vil utføra handlinga, nemleg *kreve*, *beordre* og *kommandere*. *Kreve* skil seg frå *beordre* og *kommandere* ved at det som språkhandlingsverb som oftast står utan mottakarledd. Det krev då ei utfylling, som oftast har form av ein NP (27a) eller ei *at*-setning (27b), men det finst òg døme på infinitivskonstruksjon (27c):

- (27) a. partiet kommer til å kreve gjenytelser i Bergen (LBK)
 b. Arbeidstilsynet har krevd at Store Norske Spitsbergen Kulkompani iverksetter en beredskapsplan (LBK)
 c. du burde kreve å få en kompensasjon (LBK)

Ein viktig komponent i verbet *kreve* er at den handlinga som blir kravd, blir relatert til ein situasjon som deltakarane i konstruksjonen er involverte i, og dette er ein annan og meir overordna situasjon enn sjølve ytringssituasjonen. I (27b) blir t.d. kravet om ein beredskapsplan knytt til den situasjonen at subjektet *Arbeidstilsynet* har mynde til å stilla eit slikt krav. Adjektiv som *rimelig* og *rettmessig* er sterke kollokatar til substantivet *krav*, medan det ikkje er like naturleg å snakka om ein *rimeleg ordre* eller ein *rimeleg kommando*. Vurderinga av eit *krav* som *rimeleg* eller *rettmessig* er knytt til den overordna situasjonen, der sendaren har ei rolle som legitimerer kravet.

Med verba *beordre* og *kommandere* er det meir fokus på mottakaren, medan mottakaren, dersom han blir nemnd i eit eige ledd med verbet *kreve*, helst blir nemnd i ein PP med *av* (28a–b) eller i ein konstruksjon der mottakaren blir uttrykt i ein NP følgt av ein PP med *for* (28c):

- (28) a. Og vi krever mye av soldatene våre (LBK)
 b. Jeg ble din bror fordi din far ba meg om det, insisterer han like rolig. – Hvis min far ikke hadde krevd av deg at du skulle komme, så hadde du ikke kommet for å møte meg? (LBK)
 c. Hun som antagelig drev Carlo til utroskap i hvert fall én gang, med sjalusi og mistenksomhet. Hun kunne kreve Carlo for en trygghet hun ikke hadde selv. (LBK)

Også i desse eksempla er det som blir kravd, knytt til overordna situasjonar der deltakarane i konstruksjonane har visse roller; i (28a) er krava som blir stilte, knytte til at dei som blir utsett for dei, er soldatar, medan det i dei to andre eksempla er klart ut frå konteksten at krava blir stilte med grunnlag i ulike typar sosiale relasjonar mellom deltakarane. Også i desse eksempla er det desse overordna situasjonane som legitimerer krava til sendarane, jf. dei to siste linene i

komponent (b) i eksplikasjonen i (29) under. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon av *kreve*:

- (29) *X krevde at Y skulle gjøre A*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
  - b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette (A)
du vet at du gjør A fordi du er eller vil gjøre noe annet B
jeg kan si dette fordi jeg gjør noe eller er noe med B»
  - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«jeg vet at A skjer etter dette
etter jeg sier dette gjør Y A fordi Y er eller vil gjøre noe annet B»

Relasjonen mellom handlinga som blir kravd, og den situasjonen handlinga blir relatert til, er endå tydelegare når *kreve* blir nytta med ikkje-animat subjekt, slik som i *Et demokrati krever borgere med kunnskaper* (LBK), *Noen studier krever opptaksintervju* (LBK) og *Selve byggingen må ha krevd nøye planlegging* (LBK). I desse situasjonane viser subjekta i seg sjølv til dei situasjonane krava er relaterte til. T.d. er det i eit demokrati nødvendig at borgarane som skal deltaka i det, har kunnskapar, medan ein må gjennom opptaksintervju for å koma inn på visse studium. I den bruken av *kreve* der det blir rapportert om ei direktiv språkhandling, er det subjektet som stiller kravet, men relasjonen til ein annan situasjon enn sjølve den direktive handlinga er framleis til stades.

Verba *kommandere* og *beordre* har, som nemnt, eit sterkare fokus på mottakaren enn *kreve*, og ein vanleg valenskonstruksjon med desse verba er ein konstruksjon der mottakaren blir uttrykt i ein NP, og der handlinga blir uttrykt i ein PP med *til* og infinitivskonstruksjon:

- (30) a. Hun kommanderte hunden til å gå opp (LBK)
b. Så kommanderte de oss til å gå (LBK)
c. økokrim har beordret rundt 20 politifolk til å saumfare området (LBK)
d. Fredrik 6. hadde beordret Kristian Fredrik til å overlevere de norske grensefestningene til svenskene (LBK)

Med *kommandere* og *beordre* signaliserer sendaren typisk at han veit at mottakaren ikkje har noko anna val enn å utføra handlinga, og det sterkare fokuset på mottakaren er òg tydeleg i valenskonstruksjonar med mottakarledd og lokalt adverbial, der adverbialet seier noko om kvar mottakaren blir beordra eller kommandert til å flytta seg:

- (31) a. Så beordret soldatene barna ut av bilen (LBK)
 b. Jakob kommanderte øyeblikkelig en mann ned til sjøen (LBK)

Denne konstruksjonen er ikkje i bruk med *kreve*.

Ein interessant skilnad mellom *kommandere* og *beordre* er at *kommandere* helst berre blir brukt når handlinga skal utførast umiddelbart, medan *beordre* godt kan nyttast sjølv om handlinga ligg eit stykke fram i tid, jf. (30c–d). Vi kan gjerne *beordra* nokon til å gjera noko neste veke, men gjerne ikkje *kommandera* nokon til å gjera noko neste veke.² Vidare er *beordre* sterkare knytt til sanksjonar dersom handlinga ikkje blir utført. Vi har såleis *ordrenekt* som etablert ord, men ikkje *kommandonekt*. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjonar:

- (32) *X kommanderte Y til noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «jeg vil at du gjør dette (A) nå
     jeg vet at du vil gjøre dette nå fordi jeg sier det
     du vet det samme»
 c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
     «jeg vet at etter jeg sier dette kan ikke Y ikke gjøre A
     Y vet det samme»
- (33) *X beordra Y til noe (A)*
 a. X sa noe til Y på det tidspunktet
     X ville at noe skulle skje på grunn av det
 b. X sa noe slikt som dette:
     «jeg vil at du gjør dette (A) på et tidspunkt etter dette
     jeg vet at du vil gjøre dette fordi jeg sier det
     du vet det samme»

---

2. Ein kan finna eksempel der *kommandere* blir brukt også om handlingar som skal utførast lenger fram i tid: *Helen Thayer – 50 år gammel, opprinnelig fra New Zealand – ville gå på ski til Nordpolen, og hadde liten erfaring med sledebikkjer. Hun ble kommandert til å ta med seg en middels gammel polarhund for sikkerhetens skyld, spesielt på grunn av isbjørnfare* (<http://www.hundekjoring.no/nyhetsarkiv/sette-seg-et-mal-og-na-det/>). Intuitivt er dette ein lite typisk bruk av dette verbet, noko òg korpusmaterialet stadfestar, og det er interessant at eksempelet er å finna på ei nettside om hundekjøring, der kommandoar er meir sentrale element i diskursen enn i mange andre kontekstar. At verbet blir hyppig brukt i kontekstar som har med hundar å gjera, blir òg stadfesta i korpusmaterialet: Av dei 200 tilfeldige eksempla (i LBK) som undersøkinga bygger på, står 4 % i ein kontekst der det er hundar som blir kommanderte. Likevel er det klart ein militær kontekst som er dominerande.

c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:

«jeg vet at etter jeg sier dette kan ikke Y ikke gjøre A

Y vet det samme

det vil være ille for Y hvis Y ikke gjør A»

I analysane over har vi vist at NSM er eit velegna verktøy for å analysere tydingsskilnader mellom norske direktive språkhandlingsverb, og i det følgjande skal vi sjå at dei semantiske grunneiningane òg er godt eigna til å samanlikna tydingar mellom ulike språk.

5 Nokre samanlikningar med engelsk

Eit godt døme på at det er problematisk å operera med universelle språkhandlingar, og på at ulike språk deler inn det Wierzbicka (1987: 10) kallar 'universet av språkhandlingar' på ulike måtar, har vi om vi samanliknar det engelske verbet *ask* med dei norske verba *be* og *spørre*. Ein kunne, for å nytta Searles merkelappar på universelle språkhandlingar, seia at det engelske *ask* kan nyttast både for å utføra språkhandlinga 'question' og for å utføra språkhandlinga 'request', medan dei norske verba helst blir brukte høvesvis til å utføra 'request' og 'question'. Etter vårt syn er likevel ikkje kategoriane *request* og *question* meir universelle enn *ask*; dei er alle engelske språkhandlingsverb, og vi oppnår ikkje noko ved å definera dei gjennom kvarandre. For å kunna seia noko om korleis *ask* skil seg frå *be* og *spørre*, behøver vi metaspråklege analysar, og i analysen under nyttar vi norske eksponentar av NSM; eit viktig poeng med metaspråket er at grunneiningane mogleggjer presise samanlikningar begge vegar.

Av dei engelske språkhandlingsverba som dekker det semantiske feltet til verb som *be* og *spørre* i norsk, er *ask* det mest frekvente,³ og dette verbet kan nyttast både i kontekstar der vi i norsk nyttar *spørre*, og der vi heller nyttar *be*. Både i Wierzbicka (1987: 50–51, 56–58) og i Goddard & Wierzbicka (2014b: 162) reknar ein med to ulike variantar av *ask*: *ask*₁ (*ask someone to do something*) og *ask*₂ (*ask someone a question*). Utan vidare vil ein då tenkja seg at ein rimeleg eksplikasjon av engelsk *ask*₁ vil ha mykje til felles med norsk *be*, medan eksplikasjonen av *ask*₂ ligg nær *spørre*. Dette høver nok temmeleg godt med den vanlegaste bruken av desse verba, men vi skal argumentera for at det ikkje er så enkelt.

3. I British National Corpus (BNC) finn vi følgjande frekvensar per million ord (basisform): *ask*: 189,39; *beg*: 8,54; *plead*: 3,72; *intercede*: 0,34; *implore*: 0,28; *beseech*: 0,23; *entreat*: 0,11.

I analysen av *spørre* i del 4 viste vi at dette verbet ikkje berre dekker tydinga 'stilla eit spørsmål', men at det også kan brukast for å oppnå ei ikkje-språkleg handling. Det avgjerande er at ein ventar eit verbalt svar i tillegg (for å forenkla, vil vi i denne samanhengen bruka omgrepet «verbale svar» også om ikkje-verbale kommuniserande handlingar som gestar eller liknande, som ikkje er identiske med den handlinga som er etterspurt). I (11b), *Sunde spurte om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben*, blir ein konstruksjon med *spørre* brukt for å setja i gang ei handling hjå mottakar, og då ikkje ei reint språkleg handling. Dette kunne sjølvstakt også vore uttrykt med *be*, utan endring i valensmønsteret (jf. *Sunde ba om å få hjelp til å komme inn i Forsvarsstaben*). Det vil vera vanskeleg å omsetja dette til engelsk utan at det *ask* som blir brukt, må oppfattast som *ask*₁, ikkje *ask*₂.

Ein kunne då spørja om det også på norsk finst to variantar av det direktive *spørre*, sidan ordet kan nyttast både om ein berre vil ha eit svar, og om ein òg ber om ei ikkje-verbal handling. I vår analyse (del 4) reknar vi likevel med éin felles eksplikasjon for *spørre*. Forventinga som ligg i dette verbet om at mottakaren uansett skal *seia* noko, meiner vi er felles for all bruk av dette verbet, medan ei forventing om at mottakar skal *gjera* noko, *kan* koma i tillegg. Som eksplikasjonen i (12) seier: I *spørre* ligg det alltid eit element av «jeg vil at du sier noe B om noe A nå». Ein situasjon der ein berre ønskjer ei ikkje-verbal handling, og der eit verbalt element ikkje er venta, tykkjest på norsk å føresetja bruk av *be*. *Spørre* verkar t.d. ikkje som ei naturleg erstatning for *be* i: ... *han bryter sammen på sofaen og jeg ber ham om å flytte seg* (LBK). Forventinga om verbal respons knyter såleis saman alle tilfella av *spørre*, og skil dei frå *be*. Det er viktig å merka seg at *be* også *kan* nyttast i situasjonar der ein ventar verbal respons, særleg når det uttrykkjer ein invitasjon: Sjå våre døme (8 a–b) og merknaden til (11b) over. Vårt poeng er at *spørre* blir nytta *berre* i slike situasjonar.

Lat oss då sjå på korleis vi kan skilja mellom *ask*₁ og *ask*₂ på engelsk, og korleis dette kan relaterast til dei norske verba. Vi tek utgangspunkt i eksempelsetningane under, som vi har sortert i det vi intuitivt oppfattar som klare døme på *ask*₁ (34), klare døme på *ask*₂ (35), og eit par døme som er litt vanskelegare å plassera (36), men som vi under vil argumentera høyrer til *ask*₁:

- (34) a. Both parties would ask the Federal Assembly to prepare the relevant legislation which would require approval by 60 per cent of votes in both houses (BNC)
 b. DoE and the Department of Trade and Industry have asked the British Standards Institution to revise any analytical standards that lay down the use of either of these compounds (BNC)

- c. Tell the President that you have read about their case, that their trial was unfair — even the Appeal Court agrees on this — and ask that they are released immediately (BNC)
- d. ‘I was going to ask you a small favour,’ said Mr Chan (BNC)
- e. So I started to get people to come in and ask me to specifically teach them stuff that was on my records (BNC)
- (35) a. Dr Dixon said, ‘With up to 20 years from infection to illness, we just have to ask how many of our congregation have been added during that time?’ (BNC)
- b. A tourist may ask many questions about an unfamiliar scene (BNC)
- c. Naipaul’s readers could well have become inclined to ask why it is that his novels seem to say that there is nothing to be done in, or with, the countries of their concern (BNC)
- d. Do I have to choose between goat’s cheese and chocolate cake? as Queneau used to ask (BNC)
- e. When the police asked if he would do it again Ninham admitted he would (BNC)
- (36) a. Telephone or write to Christine Catlin or Janet Sutton and ask for an application form (BNC)
- b. If you would like to help us financially why not ask one of our Home Care team for details (BNC)

Eit første spørsmål det er naturleg å stilla, er om vi kan skilja mellom *ask*₁ og *ask*₂ på grunnlag av valens. Valenskonstruksjonen i (34e): [*ask* NP *to* Inf] er t.d., så vidt vi kan sjå, berre knytt til *ask*₁ (dette er også eit argument for at Wierzbicka 1987 og Goddard & Wierzbicka 2014b har rett når dei reknar *ask* som polysemt). På norsk har vi eit liknande syntaktisk skilje mellom *be*, som kan taka objektsinfinitiv, jf. *De bad ham undervise*, og *spørre*, som ikkje tek objektsinfinitiv, jf. **De spurte ham undervise*.

Det eksisterer altså eit valensmønster som er eksklusivt for *ask*₁, og det ser ut til at i alle fall eitt valensmønster er eksklusivt også for *ask*₂: Spørjande leddsetningar med spørjeord (*when*, *where*, *how*) ser ikkje ut til å kunna stå som direkte objekt til *ask*₁. Likevel er kanskje ikkje valensmønster aleine tilstrekkelege for å draga eit klart skilje mellom dei to variantane. Om vi ser på (35e), har vi der også ei spørjande leddsetning (då av ja/nei-typen) som objekt til *ask*. Bruken av *admitted* seinare i utsegna syner at dette er *ask*₂, men i ein annan samanheng vil *ask* + ei slik leddsetning kunna tolkast som *ask*₁: *The police asked him if he would do it again* kan vera ein måte å referera *ask*₁-spørsmålet *Would you (please) do it again?*.

Wierzbicka (1987: 67) argumenterer for at *ask* er polysemt ut ifrå to hovudargument: Ho hevdar at *ask*₁ føreset at mottakaren ikkje er forplikta til å utføra handlinga (her ser Wierzbicka *ask*₂ som nøytralt), og at *ask*₁ føreset at sendaren ber om eit gode for seg sjølv. I Goddard & Wierzbicka (2014b: 162)

er det siste justert til at sendaren generelt ser det etterspurde som eit gode («good for me» er endra til «good»).

Ut ifrå våre analysar og samanlikningar med norsk vil vi argumentera for å skilja mellom dei to variantane av *ask* på eit noko anna grunnlag enn Wierzbicka (1987: 49–50, 66–68) og implisitt Goddard & Wierzbicka (2014b: 162–163). Vi vil for det første stilla spørsmål ved om komponenten «good» (med eller utan «for me») er ein naudsynleg del av tydinga til *ask*₁ i det heile. Ein altruistisk person kan nytta *ask*₁ som i (34c), der handlinga knapt er eit direkte gode for vedkomande sjølv. I andre tilfelle blir *ask*₁ nytta om handlingar som klart ikkje kan oppfattast som allment gode – eitt døme er: *Former cellmate testifies Fitch asked him to kill two key witnesses, including Fitch's ex-girlfriend.*⁴ Det er vanskeleg å sjå at *ask*₁ konsekvent inneber at handlinga er god på annan måte enn at sendaren ønskjer henne.

Ein kan også stilla spørsmål ved om *ask*₁ faktisk føreset ein mottakar som står heilt fritt i høve til å utføra det ho eller han blir spurt om. Nokre døme høver godt til dette (34d), medan t.d. (34b) ikkje gjer det. Vi meiner difor at *ask*₁ er nøytralt på dette punktet.

Sidan døme som dei i (36a–b) kan seiast å ligga i grenseland mellom dei to variantane av *ask*, er dei særleg interessante for korleis vi skal forstå meiningsstilhøvet mellom dei. Det kunne vera freistande å seia at *ask*₁ (*ask someone to do something*) alltid etterspør ein i hovudsak ikkje-verbal respons, medan *ask*₂ (*ask a question*) alltid etterspør ein verbal respons, men det meiner vi blir for enkelt (som vi òg såg med *spørre* på norsk). I (36) vil responsen på det sendaren spør om, utan tvil vera verbal på ein eller annan måte, men vår intuisjon seier at det likevel er snakk om *ask*₁. I dømet i (36a) er dette kanskje enklare å forstå enn i (36b): Dei som blir *asked* i (36a), treng ikkje kjenna det verbale innhaldet i dokumentet som blir overrekt – responsen i (36a) er utan tvil ei handling meir enn eit verbalt svar. I (36b), derimot, vil vi venta ein verbal respons som i faktisk innhald vil vera identisk med det som kan bli gjeve når nokon *ask*₂ (*ask a question*). Kan vi då likevel skilja det frå *ask*₂? Sjølv om den faktiske verbale handlinga som resulterer av dette *ask*, ikkje kan skiljast frå eit svar, blir det frå den primære sendaren ikkje faktisk etterspurt som eit *svar* – altså som ein verbal respons som skal fylla ut eit spesifisert kunnskapstomrom – men derimot som ei i mindre grad predefinert *handling*. Etter vårt syn er dette tilhøvet, mellom eit spørsmål med eit definert informasjonstomrom og

4. <http://www.startribune.com/ex-cellmate-testifies-fitch-asked-him-to-kill-fitch-s-former-girlfriend-another-witness/290080331/>

eit svar som skal fylla tomrommet, grunnleggande for bruken av *ask*₂. Dette elementet ligg implisitt også i Wierzbickas (1987: 66) drøfting av *ask*₂, der bruken av frasen «asking a question» peikar mot dette. Vi meiner også at det faktisk ligg i eksplikasjonen av *ask*₂ same stad («I want you to say something that could cause someone to know X»). Wierzbicka framhevar ikkje dette som avgjerande, men etter vårt syn er dette ein sentral komponent for å skilja mellom dei to variantane.

I tillegg til dette grunnleggande elementet ser vi også spørsmålet om mottakar sine plikter ved *ask*₁ og *ask*₂ som interessant, og vi finn eit moment i eksplikasjonen av *ask*₁ i Goddard & Wierzbicka (2014b: 162) som peikar vidare. Eksplikasjonen føreset at sendaren har to separate ønske: «I want you to do this (A)» og «I want to know». *Ask*₁ inneber ikkje at ein utan vidare reknar med at mottakaren må utføra handlinga (her ser vi som sagt verbet som nøytralt). Derimot reknar den talande med å bli informert om mottakaren vil utføra handlinga. Denne informasjonen må ikkje gjevast straks, og han kan bli formidla til sendaren på to måtar: anten gjennom eit verbalt svar eller gjennom at handlinga faktisk blir utført. Indignasjonen som kan knytast til ei ytring av *I asked you to clear up your room*, er t.d. rimeleg dersom mottakaren signaliserer at han vil utføra den ønskete handlinga, men likevel ikkje gjer ho, og også om mottakaren ikkje har gjeve nokon verbal respons på oppmodinga (og då heller ikkje har utført handlinga). Ein slik respons frå den opphavlege sendaren vil derimot ikkje utan vidare vera rimeleg dersom mottakaren har gjeve eit svar som indikerer at ho ikkje vil eller ikkje kan utføra handlinga. Dette skil *ask*₁ frå *tell*: *I told you to clear up your room* kan vera ein rimeleg respons på ei manglande handling, uavhengig av om mottakaren verbalt har gjeve ein grunn for å ikkje utføra handlinga: Det kan til og med koma som ein direkte reaksjon på ei slik grunngeving.

Dei to komponentane i *ask*₁, der ein ønskjer både ei handling og informasjon, har viktige parallellar til *spørre*, der ein også i somme høve ønskjer å oppnå både ei handling og eit svar. Her er det likevel ein viktig skilnad: Responsen på *spørre* vil typisk koma straks og vera reint kommuniserande (verbal, eller i form av ein gest eller liknande), medan responsen på *ask*₁ som sagt ikkje treng koma straks, jf. det vi sa tidlegare om at *spørre* ikkje verkar naturleg å bruka når ein berre ventar ei fysisk handling (... *jeg ba ham om å flytte seg* vs. ?... *jeg spurte ham om å flytte seg*). På engelsk er ikkje bruk av *ask* problematisk sjølv om ei fysisk handling åleine skulle vera den naturlege responsmåten: *I asked him to move over* er fullt akseptabelt og hyppig brukt (og eit døme på

*ask*₁). Det er sjølvstøtt fullt mogleg å kombinera ein verbal og ein ikkje-verbal respons, men det er ikkje naudsynt, slik vi meiner det typisk er med norsk *spørre*.

Medan det ligg ei forventning anten om ei ikkje-verbal handling eller eit verbalt svar i *ask*₁, gjeld forventinga i *ask*₂, som i *spørre*, altså ein verbal respons som kjem straks. Også her har vi ei todeling: Sendaren ønskjer primært at mottakaren skal seia noko om saka spørsmålet gjeld, men det har mottakaren ikkje direkte plikt til – her er *ask*₂ nøytralt. Men dersom mottakaren ikkje kan seia noko om sjølve saka, eventuelt ikkje vil seia noko, ventar sendaren å få vita dette – her er *ask*₂ ikkje nøytral i høve til svarplikta. Å gje eit slikt verbalt svar er ei minimal yting. Når ein stiller eit spørsmål, ligg det ei klar forventning om straks å få ein verbal respons – om så berre *Eg veit ikkje*, eller til og med *Ingen kommentar*.

Den venta responsen frå ein mottakar som ikkje vil eller ikkje kan utføra det ho blir beden om, vil vera reint kommuniserande både etter *ask*₁ og *ask*₂. Skilnaden mellom *ask*₁ og *ask*₂ gjeld dei tilfella der mottakaren kan og vil gjera det ho blir beden om: Sidan *ask*₂ ber om ei kommunikativ handling, blir responsen uansett kommunikativ. Sidan *ask*₁ ber om ei handling som ikkje er reint kommunikativ, vil den eigentlege responsen hjå ein mottakar som oppfyller ønsket, bli ikkje-verbal, eventuelt med verbal eller anna kommunikativ støtte. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjonar av *ask*₁ og *ask*₂:

(37) *X 'asked*₁*' Y om noe A*

- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
- b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du gjør dette A
jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite»
- c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det
hvis Y ikke kan gjøre A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg gjør ikke A på grunn av B'»

(38) *X 'asked*₂*' Y om noe A*

- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
X ville at noe skulle skje på grunn av det
- b. X sa noe slikt som dette:
«jeg vil at du sier noe B om noe A nå»
- c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
«Y kan kanskje si noe B om A
etter jeg sier dette sier Y kanskje B om A fordi jeg sier det
hvis Y ikke kan si B om A, sier Y noe slikt som dette: 'jeg kan ikke si B om A'»

Det blir då eit avgjerande skilje mellom våre eksplikasjonar av *ask*₂ og *spørre* at medan begge inneheld forventinga om ei verbal tilbakemelding som fyller eit informasjonstomrom («jeg vil at du sier noe B om A»), og at den verbale tilbakemeldinga kjem utan opphald («nå»), så opnar ikkje *ask*₂ for elementet «jeg vil at du gjør dette A» – altså at dette også inneber ei ikkje-verbal handling, jf. eksplikasjonen i (12).

Om vi på same måte samanliknar eksplikasjonane av *ask*₁ og *be*, ser vi at *ask*₁ har elementet «jeg vet ikke om du vil gjøre A, jeg vil vite» (jf. 37), som skil det frå *be*. Dette plasserer *ask*₁ i ei mellomstilling mellom *spørre* og *be*. Det er ikkje like klart informasjonssøkande som *spørre* (eller *ask*₂, sjølvstilt), men likevel meir informasjonssøkande enn *be*. Elementet «jeg vil vite» tyder også at ein pålegg mottakaren ei sosial plikt til å respondera med ord om ein ikkje gjer det med handling. Dette gjer bruken av verbet *ask*₁ til eit meir direkte krav enn bruken av *be*. Den som nyttar *ask*₁, er ikkje audmjuk, den som *ber*, kan (men må ikkje) vera det. Dette er ein viktig skilnad.

Det norske *be* har også bruksmåtar som ligg nær opp til engelsk *beg*. Jo meir audmjuk appellen til mottakaren er, jo meir truleg er det at *be* blir omsett med *beg*:

- (39) a. If he did she would break down completely and beg him to hold her, beg him not to leave her (BNC)
 b. Devastated I may be, but I'm damned if I'll give her the satisfaction of hearing me beg for mercy (BNC)
 c. Nicholas had obliged the Austrian Emperor to beg for help in person (BNC)
 d. If she had to beg, she would beg (BNC)
 e. Take, I beg you, a word of explanation to Elizabeth Lavenza, my betrothed (BNC)

Dette gjer det interessant å taka med *beg* i denne samanlikninga, også fordi vi meiner det finst viktige skilnader mellom dei norske *tigge* og *trygle* og det engelske verbet. I høve til *ask*₁ uttrykker *beg* altså ei meir audmjuk haldning overfor mottakaren. *Beg* er berre handlingssøkande, og ikkje samstundes informasjonssøkande, og verbet tillegg i det heile ikkje mottakaren plikt til å respondera.

Wierzbicka (1987) legg sterk vekt på det kjenslemessige innhaldet i *beg*. Eksplikasjonen hennar (1987: 53) (1987-eksplikasjonane nyttar eit større sett av metaspråklege termar enn det vi opererer med her), inneheld komponenten «I know I can't cause it to happen I feel something because of that», og i den vidare drøftinga seier ho «The speaker can't bear the thought that he may be

unable to obtain what he so fervently desires, [...]». Dette er kombinert med eit element av gjentakning: *beg* signaliserer, seier Wierzbicka, vilje til å gjenta ønsket til det blir oppfylt. I tillegg har verbet eit innslag av at den talande inntek ei audmjuk haldning: «[...] begging suggests a humble, abject attitude» (Wierzbicka 1987: 53).

Etter vårt syn inneber ikkje *beg* nødvendigvis eit sterkt kjenslemessig engasjement. Vi har det rett nok i døme som (39a), og (39b) kan også tolkast slik, men det sendaren i (39b) til sjuande og sist avviser, er å stilla seg sjølv i ein audmjuk posisjon. Og når vi ser på døma i (39c–e), vil vi hevda at eit sterkt kjensleinnhald ikkje pregar desse, minst av alt gjeld dette dømet i (39e), som er heller formelprega. *Beg* er i det heile involvert i høflege uttrykk som slett ikkje signaliserer sterke kjensler: *I beg your pardon*, *I beg to differ*. Ein eksplikasjon som legg vekt på at det faktisk vil vera ille for X om Y ikkje gjer A, høver dårleg med slik bruk av verbet, og dette er noko som skil *beg* frå *trygle*, jf. eksplikasjonen i (14), der dette er ein viktig del av komponent (c). Wierzbicka reknar det som sjølv sagt at *beg* i *I beg your pardon* har ei anna tyding enn det ikkje-formelprega. I si drøfting nyttar ho døme som tilsvarar vårt (39a). Det slår oss at det skiljet Wierzbicka (1987) føreset mellom eit kjensleprega *beg* og den meir formelmessige bruken, jf. òg Sadock (1994: 399), ikkje er lett å trekka: Våre døme tykkjest ligga på ein skala mellom desse, utan klare brot.

Det er likevel slåande at den performative bruken av *beg* – slik vi finn han i (39e) og i dei høflege formlane – heilt generelt tykkjest å vera kjenslemessig kjølegare (40a) enn den ikkje-performative bruken (40b):

- (40) a. I beg you not to leave
b. He begged her not to leave

Etter vårt syn har det kjenslemessige innhaldet i (40a) meir å gjera med elementet i *beg* av å stilla seg i ein audmjuk posisjon, enn med sendaren sine faktiske kjensler. Når *beg* blir brukt performativt, kan valet av eit verb som uttrykkjer audmjuk haldning, vera basert på ei slags høfleg overdriving: Det å stilla seg i ein audmjuk posisjon kan vera ein høfleg gest til mottakaren (dette kjem sjølv sagt mykje an på intonasjon og trykk). Den ikkje-performative bruken ser situasjonen på objektiv avstand, og bruken av eit verb med sterke kjenslemessige implikasjonar vil då meir truleg ha sin grunn i den faktiske situasjonen.

Kva skjer med dette tilhøvet om vi omset desse setningane til norsk? Finn vi det same tilhøvet spegla her? Vi vil hevda nei. Her blir det sjølvsagt eit spørsmål om kva verb som er mest naturleg å bruka – *be* eller *tigge*. Eit raskt google-søk på den nøyaktige frasen *jeg tigger deg om å* gjev ti treff (inkludert replikasjonar). Eit søk på den same frasen med *ber* gjev 10 700 treff. *Trygler* er nok noko meir brukt som performativ enn *tigger*, men blir nokså klart for sterkt her. Det kan såleis knapt vera tvil om at *ber* er det mest naturlege valet her:

- (41) a. Jeg ber deg om å bli
b. Han ber henne om å bli

Her vil vi hevda at den performative bruken i (41a) ofte kan verka meir kjenslefyldt på norsk. (41b) kan brukast til å referera alt frå intens bøn til eit nokså avslappa forslag: Det er på ingen måte sikkert at verbet *be* er brukt i situasjonen skildra i (41b), det motsette er meir truleg («Kan du ikkje bli litt til?» «Bli litt lenger, da!»). Performativ bruk av verb tematiserer tilhøvet mellom sendar og mottakar, og gjer såleis kommunikasjonen meir formell. For verb som i ikkje-performativ bruk refererer til situasjonar som ikkje treng vera spesielt audmjuke eller kjenslefyldte, er det naturleg at ei slik tematisering styrkar inntrykket av at sendaren gjer seg audmjuk (også fordi verbet *be* her faktisk blir brukt i oppmodinga). For eit verb som derimot i vanleg bruk inneheld eit sterkt element av audmjukskap (som *beg*), blir situasjonen nærast motsett.

Ein kan også nemna at medan *be* ikkje sjeldan blir brukt performativt, så er *tigge* nokså sjeldan brukt på denne måten på norsk: *tigger* kollokerer i Leksikografisk bokmålskorpus klart sjeldnare med *jeg* som føreledd enn *ber* gjer. Sannsynlegheitstesten *LogLikelihood* gjev ein ratio for *jeg* som ord 1 i bigram med *ber* på rundt 227, medan LLR for *jeg* som ord 1 i bigram med *tigger* er 5,5. Vi er sjølvsagt medvitne om at ein slik kollokasjon på ingen måte treng tyda performativ bruk for korkje *be* eller *tigge*. Likevel, sidan performativ bruk sjeldan vil skje utan kollokasjon med *jeg* (eller eventuelt *vi*), ser vi dette som relevant. Som performativ har altså *jeg ber* få og sjeldan brukte alternativ når ein treng å uttrykka eit inderleg ønske, og kan difor bli brukt om meir intense kjensler her enn i ikkje-performativ bruk som (41b), der *tigge* finst som eit reelt alternativ om ein treng eit noko meir intenst uttrykk.

Som vi var inne på over, hevdar Wierzbicka vidare, med støtte i Hayakawa (1969), at *beg* inneheld komponenten «I don't want to stop saying that I want this to happen»: Den talande trugar med å halda fram med å masa til ho får

viljen sin. Det er naturleg å sjå dette i samband med den kjensleladde bakgrunnen, og det slår oss at dette elementet heller ikkje er sterkt i dei lite kjensleladde døma (40c–e). Dette er òg ein skilnad frå det norske *tryggle*, som har ein tydelegare durativ struktur, jf. eksplikasjonen i (14).

Derimot høver elementet av audmjuk haldning til alle døma i (39) og (40). Den talande seier til mottakaren: Det er du som har makta i denne situasjonen. Dette er også ei mogleg forklaring på kvifor det i bakgrunnen for denne handlinga *kan* vera sterke kjensler. *Begging* er i utgangspunktet ei nedverdigande handling – ei handling der den talande set mottakaren over seg sjølv, og med det også set seg sjølv lågt – og det er difor noko du ikkje vil gripa til utan sterke insentiv. Vi ser dette klart i (39c). Sterke kjensler kan vera eit slikt insentiv, men er ikkje ein naudsynleg føresetnad for handlinga. Fokuset i *beg* ligg likevel først og fremst i sendaren si framstilling av mottakaren som personen med autoritet og kraft til å gjera det som er ønskt, noko sendaren ikkje har. Vi foreslår dermed følgjande eksplikasjon for *beg*:

- (42) *X 'begged' Y om noe A*
- a. X sa noe til Y på det tidspunktet
    - X ville at noe skulle skje på grunn av det
  - b. X sa noe slikt som dette
    - X sa det kanskje ikke med ord:
      - «jeg vil at du gjør dette (A)
      - jeg vet at du er noen som kan gjøre A, jeg kan ikke gjøre A
      - jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A
      - jeg vil at du tenker på det»
  - c. X sa det slik som noen kan si noe til noen andre når X tenker slik som dette:
    - «jeg vet at Y kanskje ikke vil gjøre A
    - etter jeg sier dette gjør Y kanskje A fordi jeg sier det»

Vi har då òg kome fram til ein viktig skilnad mellom engelsk *beg* og norsk *be*: Bruk av det norske verbet treng i seg sjølv ikkje implisera at sendaren stiller seg i ein audmjuk posisjon, medan dette er eit av dei sentrale momenta i det engelske verbet (*Jeg kan ikke gjøre A. Jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A*).

Den audmjuke haldninga har *beg* til felles med norsk *tryggle*, noko som er eksplikert gjennom at dei to verba deler komponenten «jeg vet at du ikke gjør A viss du ikke vil gjøre A». Derimot meiner vi altså (sjå over) at *beg* ikkje treng vera prega av sterke kjensler, noko *tryggle* er. Slike sterke kjensler er eksplikert i komponenten «det vil være veldig bra for meg» i *tryggle* (jf. 14), som manglar i

beg. Det ser også ut til at *beg* ikkje er like klart durativt som *trygle*, jf. at *beg* ikkje deler komponenten «en stund» med det norske verbet.

Ved bruk av *beg* kan sendaren vera i ein objektivt underordna posisjon, men treng ikkje vera det. At dette ikkje er naudsynt, ser vi t.d. i (39c). Vi må altså her skilja mellom det å *stilla seg* i ein audmjuk posisjon og det å *vera* i ein underordna posisjon. Dette skil *beg* (og *trygle*) frå norsk *tigge*: *Tigge* kan berre brukast frå ein sosialt underordna posisjon. Vi meiner å få dette fram i eksplikasjonane ved å fokusera på handlingsevne i *beg*, jf. «Jeg vet at du er noen som kan gjøre A» og på strukturell kontroll av ressursar i eksplikasjonen for *tigge*: «Mange gode ting er dine ...» (jf. 16).

Eit døme på det å vera i ein slik underordna posisjon er bruken av *tigge* og *beg* om yrkesmessig tigging. Dette er også ein bruksmåte (Wierzbicka 1987: 53) vil skilja ut frå det meir allmenne språkhandlingsverket *beg*, men igjen slår det oss at det er vanskeleg å draga eit klart skilje. Eit viktig kriterium for dette skiljet hjå Wierzbicka er at yrkesmessig tigging ikkje treng innebera sterke kjensler, men om ein aksepterer vår analyse over, vil ikkje dette vera avgjerande. I tillegg peikar Wierzbicka same stad på at yrkesmessig tigging ikkje treng vera verbal, men dette gjeld også andre tilfelle med *beg*: Frasar som *their eyes begged me to help them* treng sjølv sagt ikkje ha noko med yrkesmessig tigging å gjera. Vi ser altså ikkje eksistensen av ordlaus *begging* som god nok grunn til å tenkja seg to eksplikasjonar av *beg*. I staden er dette grunnlaget for line 2 i komponent (b) i eksplikasjonen i (42). Dette er ein komponent som dette verbet har felles med *tigge*, men som skil det frå *trygle*; medan ein person som ordlaust sit på fortauet med ein plastikkopp, er eit typisk døme på ein situasjon vi kan beskriva med *tigge*, vil vårt mentale bilete av å *trygle* automatisk omfatte ord – gjerne mange ord. Vi vil hevda at sjølv om *trygle* ein sjeldan gong kunne bli brukt om ordlaus kommunikasjon, så vil ideen om ordbruk likevel ligga i situasjonen på ein annan måte enn ved *tigge* (og *beg*). Vi ser dermed at det engelske verbet har likskapar både med *be*, *tigge* og særleg *trygle*, men at ingen av desse verba er heilt dekkande for det engelske verbet.

6 Konklusjon

Det er knappast overraskande at verb ikkje har 100 % ekvivalente tydingar på tvers av språk. Like fullt har det vore svært vanleg å nytta engelske språkhandlingsverb som universelle merkelappar for ulike språkhandlingar. I analysane over har vi vist korleis *ask* og *beg* skil seg frå dei norske *be*, *spørje*, *trygle* og *tigge*,

og såleis at ulike språk deler inn språkhandlingskategoriar på ulike måtar. For å få fram slike skilnader på ein presis måte er ein avhengig av eit semantisk metaspråk med termar som i så stor grad som mogleg er ekvivalente på tvers av språk, og eit slikt metaspråk er det NSM stiller til rådvelde. Etter vårt syn har det stor analytisk verdi å halda seg til dei semantiske grunneiningane i så stor grad som mogleg, fordi dei ulike komponentane i den semantiske strukturen trer klarare fram enn om ein hadde brukt meir komplekse termar. Med det semantiske metaspråket blir dei semantiske analysane meir transparente, og vi har også vist at dei semantiske grunneiningane er eit nyttig verkøy for å analysere skilnader mellom nærskylde verb i einskildspråk.

Vi sluttar oss til Goddard (2010: 461), som skriv at «[w]hether or not one is convinced of the universality of the NSM primes, many linguists would agree that there is heuristic value in plain language paraphrase in terms of a small standardized set of simple words». Analyse av semantiske strukturar bygger alltid på tolking og intuisjon, og analysar i form av NSM-parafrasar gjer desse tolkingane eksplisitte.

Korpus

Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo. URL: <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk/>

British National Corpus (BNC). URL: <http://corpus.byu.edu/bnc/>

Referansar

Austin, John L. 1962: *How to do things with words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Croft, William 1994: Speech act classification, language typology and cognition. Tsohatzidis, Savas L. (red.): *Foundations of speech act theory*. London: Routledge, 460–477.

Fodor, Jerry A., M.F. Garrett, E.C.T. Walker & C.H. Parkes 1980: Against definitions. *Cognition* 8 (3), 263–367.

Fodor, Jerry A. 1998: *Concepts: How cognitive science went wrong*. Oxford: Oxford University Press.

Fodor, Jerry A. 2008: *LOT 2: The language of thought revisited*. Oxford: Oxford University Press.

- Geeraerts, Dirk 2010: *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff (red.) 2008: *Cross-linguistic semantics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff 2010: The natural semantic metalanguage approach. Heine, Bernd & Heiko Narrog (red.): *The Oxford handbook of linguistic analysis*. Oxford: Oxford University Press, 459–484.
- Goddard, Cliff 2011: *Semantic analysis: A practical introduction* (2. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka (red.) 1994: *Semantic and lexical universals: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka (red.) 2002: *Meaning and universal grammar: Theory and empirical findings*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka 2014a: Semantic fieldwork and lexical universals. *Studies in Language* 38 (1), 80–126.
- Goddard, Cliff & Anna Wierzbicka 2014b: *Words and meanings: Lexical semantics across domains, languages, and cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Goddard, Cliff & Susanna Karlsson 2008: Re-thinking *think* in contrastive perspective: Swedish vs. English. Goddard, Cliff (red.): *Cross-linguistic semantics*. Amsterdam: John Benjamins, 225–257.
- Haugen, Tor Arne 2016: Semantisk metaspråk og skjematisk nettverk: valenskonstruksjonar som tydingseiningar. *Maal og minne* (1), 101–140.
- Huang, Yan 2014: *Pragmatics* (2. utg.). Oxford: Oxford University Press.
- Laurence, Stephen & Eric Margolis 2015: Concept nativism and neural plasticity. Laurence, Stephen & Eric Margolis (red.): *The conceptual mind: New directions in the study of concepts*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 117–148.
- Levisen, Carsten 2012: *Cultural semantics and social cognition: A case study on the Danish universe of meaning*. Berlin: De Gruyter.
- Riemer, Nick 2006: Reductive paraphrase and meaning: A critique of wierzbickian semantics. *Linguistics and Philosophy* 29, 347–379.
- Sadock, Jerrold M. 1994: Toward a typology of speech acts. Tsahatzidis, Savas L. (red.): *Foundations of speech act theory*. London: Routledge, 393–406.
- Sadock, Jerrold M. 2006: Speech acts. Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.): *The handbook of pragmatics*. Oxford: Blackwell Publishing, 53–73.

- Searle, John R. 1969: *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1979: *Expression and meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka, Anna 2003: *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*. Berlin: De Gruyter.
- Wierzbicka, Anna 1972: *Semantic primitives*. Frankfurt: Athenäum.
- Wierzbicka, Anna 1987: *English speech act verbs: A semantic dictionary*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, Anna 1996: *Primes and universals*. Oxford: Oxford University Press.

Summary

The primary objective of this article is to analyse the meaning of some central directive speech act verbs in Norwegian, with a side glance at the meaning of some of these in English. One of its central premises is thus that meaning can be explicated. We use the semantic metalanguage Natural Semantic Metalanguage (NSM) in an attempt to explicate metalingual representations of semantic structures. The article argues for the usefulness of such a metalanguage as a tool for bringing out semantic distinctions within an individual language as well as between languages. The article also raises questions regarding the relationship between speech acts and speech act verbs.

Tor Arne Haugen
Høgskulen i Volda
Institutt for språk og litteratur
Postboks 500
NO-6101 Volda
tor.arne.haugen@hivolda.no

Kjetil Myskja
Høgskulen i Volda
Institutt for språk og litteratur
Postboks 500
NO-6101 Volda
km@hivolda.no

